

Ələkbərova Lalə²¹

ƏHMƏD CAVAD VƏ BALAŞ AZƏROĞLU POEZOYASINDA FÜZULİ OBRAZI

XX əsr Azərbaycan poeziyası tarixi siyasi hadisələrə uyğun olaraq müxtəlif mərhələlərdən keçmişdir. Bu proses tarixi hadisələrə uyğun olaraq baş vermişdir. Əsrin əvvəllərində baş verən inqilablar cəmiyyətdə yeniliklərə səbəb olmuşdur. XX əsr boyu müxtəlif tarixi və ədəbi təbəddülatlar yaşayan Azərbaycan ədəbiyyatı bir əsr ərzində bir çox yeniliklər yaşamışdır. Belə ki, bu yeniliklər özünü poeziya sahəsində də göstərmişdir. Klassikadan uzaqlaşmış, yeniliyə doğru irəliləmək XX əsrdə “sovet ideologiyası”nın əsas qayəsi idi ki, bu bir çox şairlərin yaradıcılığında özünü göstərdi. Lakin bu ideologiyaya boyun əyməyən, əysə belə öz milli kimliyindən uzaqlaşmayan azərbaycanlı şairlər klassik ənənələri tam unutmamış, mümkün olan məqamlarda istifadə etmişlər. Belə ki, sovet rejiminin təsiri belə Füzuli izini silə bilməmişdir.

Mirzə Fətəli Axundzadə “Nəzm və nəsr” məqaləsində Füzuli seyrini qırmaq istəsə də, dahi şairin təsir dairəsini azalda bilməmişdir. Nəinki XIX, hətta XX əsrdə müxtəlif söz-sənət adamları üçün Füzuli yaradıcılığı yenə də bir örnək olmuşdur. XX əsrdə bu baxımdan müxtəlif şairlərin yaradıcılığında Füzuliyə həsr olunmuş şeir və poemalar, anımsamalar, simvolik ifadə və deyimlərə rast gəlirik. Bu baxımdan xüsusilə Mikayıl Müşfiq, Əhməd Cavad, Balas Azəroğlu, Səməd Vurğun, Əli Kərim, Bəxtiyar Vahabzadə kimi şairlərin yaradıcılığı diqqəti cəlb edir.

Balas Azəroğlunun “Məcnun söyüd” əsəri Füzuliyə və onun qəhrəmanlarına həsr olunmuş bir əsərdir. Şeir Berlində yazılmışdır:

*Berlində yağışlı payız günləri,
Bulud göz yaşıyla yıyur şəhəri.
Küçələr bomboşdur, nə səs, nə adam,
Mənsə tək otaqda lap darıxmışam.
Çıxıram şəhərə...
Sısqa yağışda
Göz yaşı axıdır ağac da, daş da.
Kiçik bir meydandan keçdiyim zaman,
Görkəmi pərişan, özü pərişan
Bir məcnun söyüdü görürəm birdən.
Onun qabağında dayanıram mən.
Bir arxın üstündə o durmuşdur tək,
Sakitlik içində fikrə gedərək...
Saçları qarışmış zəmanə kimi,
Özünsə hər şeyə biganə kimi. (1, s. 122)*

Beləliklə, Balas Azəroğlunun qərib bir diyarda məcnun adını daşıyan bir ağaclarla qarşılaşması onun yadına Füzulini və onun məşhur qəhrəmanını salır. Məcnun söyüd öz epiteti ilə məcnunluğun rəmzinə çevrilir:

*Bu soyuq şəhərdə necə dözüür o?
Burda nə axtarır, kimi gəzir o?
Məcnun söyüdüdür belə lal durur?
Yox, o Məcnun deyil,
Bir xəyal durur...
Məcnuna oxşayır görkəmində o,
Olmamış məcnunluq aləmində o. (1, s. 122)*

Soyuq və əlverişli olmayan bir iqlimdə Məcnun söyüdü bitməsinə, bu qərib diyara necə gəlib çıxmasına heyrət edən şair Füzulinin qəhrəmanının – Məcnunun da öz zəmanəsinin qayda-qanunlarına baş əymədiyini xatırladır:

*Qılnc da, nizə də, ox da, zəncir də
Şaxlaya bilmədi onu bir yerdə.
Gəzdi iqlim-iqlim o gənc yaşında
Məhəbbət, sədaqət, haqq savaşında
Neçə hökmdarı saldı taxtından,
Neçə cəngavər də küsüb baxtından
Məcnunla duranda qabaq-qabağa
Qanlı qılncını atdı torpağa. (1, s. 123)*

Balas Azəroğlu bir mübarizlik rəmzi kimi təqdim etdiyi Məcnunla dialoqa girir və Füzulinin də onlara qulaq asdığını və hətta söhbətlərinə qoşulduğunu qeyd edir:

*Dağlarda əks olur “Ya Qeys” kəlməsi,
Onun məhəbbəti, dərdi, nəğməsi
Sənin həsrətidir, sənin fərağın.
İnsanın, dövrünün, bir də toprağın,
Min illik dərdini danışır bizə.*

²¹AMEANizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. elekberova.lale@mail.ru

*Sanki Füzuli də qarışır bizə
Ona qulaq asır... (1, s. 124)*

Poemanın daxilində yeri gəldikcə Füzuli yaradıcılığına da müraciət edilir və B. Azəroğlu şairin beytlərindən öz fikrini əsaslandırmaq və qüvvətləndirmək, obrazlılıq yaratmaq üçün istifadə edir. Məsələn:

*Ey xoş ol məst ki, bilməz qəmi aləm nə imiş,
Nə çəkir aləm üçün qəm, nə bilər qəm nə imiş. (1, s. 125)*

Təbii ki, Məcnun obrazı Nizami Gəncəvidən sonra onlarla şairin qələmində yenidən canlandırılrsa da, sadəcə Füzuli onu bədii qəhrəman səviyyəsinə yüksəldə bilmişdi və Balas Azəroğlu da bu iki ədəbi məktəb yaratmış şəxsiyyətlərdən sonra yaradıcılıq axtarıqlarının davam etdirildiyini, lakin onlar səviyyəsində qəhrəmanlar yaradılmadığını təəssüflə vurğulayır:

*Dedim: - Tarix oldu sən doğan illər,
Min tufan içindən keçsə də bəşər
Səni unutmadı yenə heç zaman.
İstəyim budur ki, səni bu dövrən
Yenidən doğaraq öz oğlu kimi,
Yaşatsın Nizami, Füzuli kimi. (1, s. 126)*

Ümumiyyətlə, XX əsr poeziyasında Füzuli milli şeirin simvolu kimi təqdim edilir. Balas Azəroğlu yaradıcılığında da bunu görürük:

*Ey filosof dostum!
İndi elə oğul istəyir Vətən
Füzulinin "nəzmi-nazik"
Yazdığı dildə
Yadlara meydan oxuya bilsin. (1, s. 105)*

Təbii ki, Füzuli Bağdad mühitində, ərəb və fars dillərinin türk dili üzərində az qala hökmranlıq etdiyi bir dövrdə ana dilində əsərlər yazmış, milli ədəbiyyatın və dilin formalaşmasında böyük rol oynamışdı. XX əsrdə Azərbaycanın Güneyində fars, Quzeyində rus dilinin aparıcı olması ana dilinin unudurulmağa çalışılması Balas Azəroğlunu dilin keşiyində durmağa vadar edir və o, çağdaşlarını da bu prosesə qoşulmağa çağırırdı.

XX əsr Azərbaycan poeziyasında Füzuli sehrinə qapılan şairlərdən biri də **Əli Kərimdir**. Füzulinin qəzəlləri onun da qəlbini "odlamış"dır:

*Neçə yerdən odlayır ürəyimi
Füzulinin qəzəli.
Arzuları oyadır,
Bulaq üstədən qayıdır.
Başda – yelənmi tir-tir əsən,
Üzdə təbəssümdən – ay. (2, s. 23)*

Ümumiyyətlə, Füzulinin portreti azərbaycanlı şairlərin yaradıcılığında əsas yerlərdən birini tutur, portret şeirlər adlandırılacaq mənşəyəməzlərə Əli Kərimin də yaradıcılığında rast gəlirik:

*Diünya səni qocaltdı yaşının olsun deyə
Gömlüdü dərdin yerə, ucaldı ahın göyə.
Dərdə şarik – dərd özü, sükut – suala cavab.
Qranit dağlar belə, gətirməzdi buna tab.
Füzuli, o nə dövrən!.. – Görsələr yanır insan
Yanana od verdir. (3, s. 32)*

Şeirdə mübaligəli şəkildə yenə də Füzulinin dərdindən bəhs edilir. Dünyanın dərdini çəkə-çəkə qocalması, bu yükün ağırlığı, ahının göylərə çatdığı və qoca Şərqin hər tərəfindən Füzulinin dərdlərinin görünməsi vurğulanır. Ə. Kərim Füzulidən bəhs edərkən özü də onun yaradıcılığından bəhrələnir, "gömlüdü dərdin yerə, ucaldı ahın göyə" misralarında "Fələklər yandı ahimdən muradım səmi yanmazmı?" və "Dərdə şarik dərd özü, sükut-suala cavab" misrasında isə "Dust biperəva, fələk birəhm, dövrən bisükun, Dərd çox, həmdərd yox, düşmən qəvi, tale' zəbun" (4, s. 243) misrasının təsiri hiss olunur. Ümumiyyətlə, dahi şairin həyatının qəmli notları, qəzəlləri ilə məşşurluğu, xanəndələrin ifasında qəzəllərə yer verilməsi bu təsvirlərdə diqqəti cəlb edən məqamlardır:

*Gəldi kəsdi qapının ağzını şöhrətlə ad.
Ey böyük ustad,
Heyhat,
Ürəyində o ada, şöhrətə yer vardımı?
Min bir kədər əlindən
Orda yer qalardımı?
Gəldi cavan bir qızın
Vədəsiz məhəbbəti,
Könlündə dərd əlindən
Bu eşqə yer vardımı?
Bəzən də xanəndənin*

*Cilvələndi sənəti,
Qəzəllərindən ayrı
Qəzəl oxunardımı?
Doğma sözlərinə də
Qəlbində yer vardımı?* (3, s. 33)

Füzulinin hələ öz sağlığında ikən qəzəllərinin dillərdə əzbər gəzməsi, çağdaşlarının, həmçinin türkiyəli şairlər Baqinin, Zatinin onun yaradıcılığından bəhrələnməsi ədəbiyyat tarixindən məlumdur.

Təbii ki, digər şairlər kimi Əli Kərim də Füzuli şeirlərinin sehri altındadır; o da sələfinin izlərini fələklərdə axtarır, yandırdığı məşəlin göylərdə əbədi olaraq nur saçdığını vurğulayır:

*Göy də şafəqlər saçan
Ahına baxdı, daldı.
Dedilər ki, fələklər
Yaratmışdır bu odu,
Fəqət bu oda yanan
Fələklər özii oldu.
Baxıram ucalardan
Gəlir Füzuli səsi.
Görünür ucalarda
Onun nurlu izləri.
O ulduzlar
Füzuli yanğısının közləri,
O Günəşdə Füzuli odunun nişanəsi.* (3, s. 34)

Əli Kərim “Azərbaycan” şeirində də Füzulini yad edir, onu “eşqin bütün çalarlarını görən dünya ürəkli sənətkar” adlandırır. Ümumiyyətlə, XX əsr Azərbaycan poeziyasında Füzuli bütöv Azərbaycanın rəmzi kimi təqdim olunur:

*Azərbaycan!
Odlar yurdu!
Ürəklərin odundan
Yaranmış bir diyar.
Dostuyla hər dərdi-məlalı,
Sevinci bir dıyar.
Azərbaycan –
Tarixlər şahidi,
Nizamisi sərhədsiz təfəkkürü,
Nəsimisi həqiqət şahidi.
Füzulisi – könlün
Hər guşəsindən xəbər verən,
Eşqin bütün çalarlarını görən
Dünya ürəkli bir sənətkar.* (3, s. 36)

Əli Kərim sənət və poeziya aləminin qapısını da məhz Füzuli vasitəsilə açdığını, bu sehrili aləmə daxil olmasında ustadının rolunu da vurğulayır və onu özünə müəllim hesab edir:

*Bir axşam dedin ki, möhkəm ol, Əli!
Səninki şeirdir,
Səninki sənət!
Dedin o sözləri bir dostuma da
Nə isə... qisməti deyilmiş əlbət.
Sənin işarənlə tapdım ünvanı,
Döydüm Füzulinin qapısını mən.
Sənin o sözlərin deyilməsəydi,
Nəçiydim indi mən,
Hardaydım görən?* (3, s. 74)

Yaradıcılıqlarına nəzər saldıığımız şairlər Füzulini Azərbaycan ədəbiyyatının, tarixinin, mədəniyyətinin ən mühüm şəxsiyyətlərindən biri hesab etmişlər. Əslində Füzulidən bəhs edən şairlər həm də onun ədəbi məktəbinin davamçılıqlarına çevrilmişlər. Füzuli onlar üçün böyük bir ideal, Azərbaycan dilinin təmsilçisi və bölünmüş Azərbaycanın bütövlüyü uğrunda mübarizənin bir simvolu olmuşdur.

Ədəbiyyat siyahısı.

1. Azəroğlu Balaş. Seçilmiş əsərləri. İki cildə, birinci cild. Şeirlər və poemalar. Bakı, Azərneşr, 1991, 325 s.
2. Əhməd Cavad. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Şərq-Qərb, 2005, 296 s.
3. Əli Kərim. Seçilmiş əsərləri. Bakı, Lider nəşriyyat, 2004, 336 s.
4. Məhəmməd Füzuli. Əsərləri. Altı cildə. I cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2005, 400 səh.

Açar sözlər: poeziya, yaradıcılıq, şair, Füzuli, irs

Ключевые слова: поэзия, творчество, поэт, Физули, наследие

Key words: poetry, creativity, poet, Fuzuli, heritage

Summary

The image of Fuzuli in Ahmad Javad and Balash Azuroglu poetry

The poetry of the 20th century has passed different stages in accordance with historical political events. Despite the innovations of poetry, Azerbaijani poetry is influenced by Fuzuli's heritage. Thus, the poets who talk about Fuzuli have also become followers of his literary school. The article analyzes Fuzuli's influence in the creativity of Balash Azeroglu and Ali Karim.

Резюме

Образ Физули в поэзии Ахмеда Джавада и Балаша Азероглу

Поэзия 20-го века прошла разные этапы в соответствии с историческими политическими событиями. Несмотря на нововведения поэзии, азербайджанская поэзия находится под влиянием наследия Физули. Таким образом, поэты, которые говорят о Физули, также стали последователями его литературной школы. В статье анализируется влияние Физули на творчество Балаша Азероглу и Али Карима.

Rəyçi: dos.Quliyeva Mahirə